

Univerzijada '87. – drugi ilirski preporod*

JASENKO ZEKIĆ

Pula, Republika Hrvatska

U vremenu između 8. i 19. srpnja 1987. godine, u Zagrebu su održane studentske sportske igre Univerzijada '87., sportska manifestacija koja je Zagrebu donijela višestruku i dugoročnu korist. Premda se događala u razdoblju ekonomske i političke krize u tadašnjoj Jugoslaviji, Zagreb je njome doživio infrastrukturnu renesansu. Uz veliku medijsku pokrivenost i bogat kulturni program Univerzijada je bila i izvrstan vid promidžbe ne samo Zagreba i Hrvatske, već i cijele Jugoslavije. Ponajprije kao kulturna manifestacija, Univerzijada se smatra najvećim sportskim događajem ikad održanim u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Univerzijada, Zagreb, sportske studentske igre, kulturna manifestacija, politizacija igara, sigurnost igara, politička i ekonomska kriza, infrastrukturna renesansa

U razdoblju političke i gospodarske krize s kraja sedamdesetih i tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća u Jugoslaviji su se održale tri značajne sportske manifestacije: Mediteranske igre u Splitu 1979. godine, Zimske olimpijske igre u Sarajevu 1984. godine te Univerzijada u Zagrebu 1987. godine. Te su sportske priredbe svojom spektakularnošću bile u suprotnosti s vremenom gospodarskog i političkog regresa u kojem su se i događale. Njihov primarni značaj bio je s jedne strane politička i kulturna promidžba države organizatora, a s druge strane razvoj infrastrukture u gradovima u kojim su se održavale igre.

Nekoliko je čimbenika dovelo do krize osamdesetih godina u Jugoslaviji. Prvi uzrok su smrt Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja te Vladimira Bakarića, koji produbljuje ostale uzroke, političku krizu na Kosovu, problem međunarodnih odnosa, te gospodarsku krizu.¹ Posljednja od tri spomenute sport-

* U jednom novinskom članku Univerzijada je metaforički nazvana “drugim Ilirskim preporodom” zbog infrastrukturne “renesanse” Zagreba te kulturnih i sportskih događaja u njemu. Krešimir FIJAČKO, “Što će ostati”, *Danas* (Zagreb), br. 283, 21. VII. 1987., 7.-8.

¹ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 695., 715.-726. Ekonomska kriza započela je sredinom sedamdesetih godina. Godine 1980. dugovi Jugoslavije popeli su se na 20 milijardi dolara. Godinu dana kasnije stopa inflacije iznosila je 45%, a u godini održavanja ZOI u Sarajevu iznosila je 60%.

ske manifestacije održana je u Zagrebu od 8. do 19. srpnja 1987. godine, tijekom koje se u Jugoslaviji zbilo nekoliko značajnih događaja. Osim otvorenja muzeja "Mimara" i rođenja petmilijarditog stanovnika na Zemlji u vrijeme Univerzijade, u 1987. godini krizu je potresao štrajk tisuću rudara u Labinu, financijska afera Agrokomerc te protestni skup Srba na Kosovu polju.

Zagrebačka Univerzijada imala je višestruki značaj pri čemu je sportski program formalno bio prioritet te manifestacije. Samoj zemlji organizatoru donijela je višestruku korist i to različitim segmentima promidžbe. S jedne strane to su bili kulturni događaji, a s druge strane brojna diplomatska predstavnništva u svijetu koja su predstavljala Jugoslaviju kao zemlju mira i tolerancije. Najveću dobit, radi koje je, unatoč krizi i inflaciji, prihvaćena organizacija igara, imao je Zagreb i njegova okolica doživjevši infrastrukturnu renesansu čiji su rezultati vidljivi i danas.

Pripreme i organizacija igara

Ideja o kandidaturi Zagreba za održavanje Univerzijade javila se još u vrijeme Mediteranskih igara u Splitu, što je ujedno bio inicijalni čin za popravak ugleda Jugoslavije nakon što je Beograd 1975. godine otkazao organizaciju igara. Posljedica neodržavanja Univerzijade u Beogradu bilo je tek atletsko natjecanje, održano u talijanskom gradu Torinu. Prvi korak Zagreba bilo je osnivanje Inicijativnog, a zatim i Pripremnog odbora 1980. godine na čelu s predsjednikom Zorislavom Šonjom. Univerziteti savez za fizičku kulturu Jugoslavije, na prijedlog Saveza za fizičku kulturu Zagrebačkog sveučilišta i Saveza za fizičku kulturu studentske omladine Hrvatske, a uz odluku Predsjedništva Saveza za fizičku kulturu studenata Jugoslavije i Predsjedništva Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije, podnio je Izvršnom odboru Međunarodne studentske sportske federacije (FISU) prijedlog za organizaciju Univerzijade '87. u Zagrebu. Na svojoj sjednici 12. svibnja 1984. godine u Veneciji Izvršni je odbor organizaciju ljetne Univerzijade 1987. godine dodijelio Zagrebu.² Sa zadatkom organizacije i provođenja sportskog dijela Univerzijade na Skupštini grada Zagreba 26. lipnja 1984. godine osnovan je Organizacijski odbor za čijeg je predsjednika izabran Josip Vrhovec, tadašnji član Predsjedništva SFRJ. Na sjednicama Organizacijskog odbora usvojen je Sportski program, Integralni projekt i Financijski program. Stvarnu realizaciju na sebe su preuzeli različiti odbori, sektori i komisije. Prvi od spomenutih zajedno je s programom uređenja grada, koji je donijela Skupština grada Zagreba, usvojen 23. travnja

² Franjo FRNTIĆ, "Časopis *Povijest sporta* Univerzijadi Zagreb '87", *Povijest sporta*, 18/1987., br. 72, 87.-94.

1984. godine kao "Program Univerzijade".³ Uz Izvršni odbor, nastao iz sastava Organizacijskog odbora, na čelu s Vladimirom Pezom, postojala je i Radna zajednica Univerzijade '87 s funkcijom organizacije, koordinacije i realizacije poslova i zadataka na svim područjima djelatnosti. Bila je podijeljena na sektore za sport, organizaciju izgradnje, financije, marketing, organizacije boravka, informiranja i propagande, tiska i izdavaštva, kulture i zabave, prometa i veza, općih poslova te elektroničke tehnologije. Potvrđivanjem koncepcije priprema Univerzijade na sjednici 23. travnja 1985. godine, krenulo se s realizacijom.⁴ Pred sam početak igara i u vrijeme njihova trajanja veliku ulogu imao je Glavni operativni centar kao nadzorno tijelo podijeljen na operativne jedinice. Među najznačajnijim materijalno-tehničkim dobrima bila je elektronička tehnologija, a uspostavljanje komunikacijskih veza uspješno je teklo suradnjom s PTT-om i pripadnicima JNA.⁵

Pozitivne rezultate organizacije u pripremnom razdoblju iznio je javnosti Josip Vrhovec pred sam početak Univerzijade. Vrhovec je zadovoljstvo iskazao ovim riječima: "Univerzijada pokazuje da je Jugoslavija sposobna, čak i u kriznim situacijama, prezentirati visok stupanj svojih sposobnosti. A to znači da ona ima potencijal koji se može uspješno i brzo hvatati u koštac s kriznim momentima našeg života." Ipak, on navodi i određene probleme i nedostatke koji se mogu povezati s tadašnjim društvenim sustavom, ali i mentalitetom, jer "ipak su uspjeli prevladati naši jugoslavenski standardi. Objekti nisu bili završeni na vrijeme".⁶ Došavši u Zagreb pred početak Univerzijade, Primo Nebiolo, predsjednik FISU-a, pohvalio je organizaciju igara dvjema jezgrovitim rečenicama: "Izuzetno smo zadovoljni s ovim što smo vidjeli, s vašom organizacijom Univerzijade. Čak smo zapanjeni jer smo bili svugdje u svijetu, ali ovako nije nigdje bilo."⁷

Kulturni program kao promidžba organizatora

U samoj organizaciji i kasnijoj provedbi veliki je značaj bio posvećen kulturnim događajima kao nezaobilaznoj sastavnici cjelokupnoga spektakla budući da je osamdesetih godina kultura postala nezaobilazni dio gotovo svake sport-

³ Drago ĆOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", *Jugoslavenski pregled*, 23/1988., br. 3, 149.

⁴ Dean NEMEC, "Projekt Zagi", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 73.

⁵ D. ĆOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", 150. "Glavni operativni centar za vreme Igara rešavao je brojna pitanja: otvaranje Univerzijade, bezbednost, akreditacije, saobraćaj, protokol, distribucija ulaznica, zdravstvo, inspekcije, satnica takmičenja, program petmilijarditog stanovnika, zatvaranje igara i slično."

⁶ Nino PAVIĆ, "Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik", *Vjesnik* (Zagreb), br. 14300, 5. VII. 1987., 2.-3.

⁷ "Nebiolo: Čestitam Zagrebu!", *Vjesnik*, br. 14302, 7. VII. 1987., 1.

ske manifestacije. Razlog tomu jest i ukupna promidžba Jugoslavije jednom ne toliko popularnom sportskom manifestacijom u usporedbi primjerice s Olimpijskim igrama. Stoga su kulturni događaji, kao sastavni dio cjelokupnog spektakla, u nekim slučajevima dobivali i veću medijsku pozornost nego sportska natjecanja. Nerijetke su bile izjave vodećih ljudi organizacije Univerzijade u kojima se ona definira ponajprije kao kulturni čin i manifestacija s prioritetom kulturnih događaja nad sportskim.⁸

Kulturni program bio je podijeljen na dva dijela. Spektakularni ceremonijal otvaranja i zatvaranja igara, kulturno-zabavni program u sportskim selima (dostupan samo natjecateljima i njihovim pratiocima) te kulturni program za visoke goste i uzvanike organizirali su i provodili ljudi vezani uz organizaciju Igara. S druge je, pak, strane tzv. gradski program kulture (predstave, koncerti, projekcije filmova, izložbe...) bio pod organizacijskom palicom i pokroviteljstvom Skupštine grada i Gradskog odbora za prosvjetu, kulturu i znanost.⁹ Grandiozni spektakl otvorenja, kao središnji i najposjećeniji kulturni događaj, osim po broju sudionika, pokazao je znatan odmak od organizacije stereotipnih sletova. Na njegovu otvorenju, pred 50.000 gledatelja 8. srpnja 1987. godine na Dinamovu stadionu, sudjelovalo je oko 12.500 sudionika koje su činili učenici osnovnih i srednjih škola, studenti, kulturno-umjetnička društva, pripadnici JNA, profesionalni baletani te mnogi drugi.¹⁰ Kako ne bi došlo do propusta 6. srpnja, pred 40.000 gledatelja održana je glavna proba uz što je izvršena i simulacija atletskih natjecanja. Uspješnost probe samo je potvrdila jedno i pol godišnji trud organizatora.¹¹ Osnovna poruka bila je demonstracija čovjekove tjelesne sposobnosti i razuzdanosti duha u svrhu slavljenja života.

⁸ D. NEMEC, "Dobro, moglo i bolje", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 72.-73. U intervjuu za tjednik *Danas* Vladimir Pezo, predsjednik Izvršnog odbora Univerzijade, izjavio je: "Univerzijada je sama po sebi za mene prvo kulturni čin i uz sportske priredbe mi smo u prvi plan uvijek stavljali kulturne događaje [...] Takve primjere ne treba sprečavati, već poticati, kako bi se stvorila određena navika, koja bi nas možda približila najznačajnijim svjetskim metropolama u kojima su takva kulturna događanja svakodnevna pa i nezaobilazna.", 72.; Jasmina KUZMANOVIĆ, "Zagreb kao London ili Pariz", *Danas*, br. 278, 16. VII. 1987., 38.-40. Ravnatelj Sektora za kulturu Univerzijade, Duško Ljuština, izjavio je "da ...nije posrijedi samo sportska priredba, nego i kulturna manifestacija mlade generacije čitavoga svijeta".

⁹ J. KUZMANOVIĆ, "Zagreb kao London ili Pariz", 38.-40.; D. ČOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", 152. "U vremenu od 26. juna do 20. jula 1987. ostvareni su sledeći programi: 18 projekcija igranih filmova, 15 projekcija animiranog i kratkometražnog filma, 2 pozorišne i 2 baletske predstave, 27 solističkih koncerata, 16 rock i 9 džez-koncerata, 8 koncerata ozbiljne muzike, 44 videodisko programa i 2 likovne izložbe."

¹⁰ *Isto*. Prema riječima D. Ljuštine, na tom udarnom projektu Univerzijadina Sektora za kulturu, kao priredbe općejugoslavenskog karaktera "sudjelovat će, naime, točno 12.596 ljudi [...] baletni ansambl od stotinu plesača iz cijele zemlje, republička i pokrajinska kulturno umjetnička društva [...] čak četiri tisuće srednjoškolaca, 3.600 osnovaca [...] pa još i grupa JNA, vojni orkestri [...] sve će to gledati 50.000 ljudi, dok već sada nedostaje tisuću ulaznica"; Goranka JUREŠKO, "Čitav grad velika scena", *Vjesnik*, br. 14299, 3. i 4. VII. 1987., 8. (intervju s D. Ljuštinom).

¹¹ "Večeras generalna proba", *Borba*, br. 187, 6. VII. 1987., 1.

Sve to prikazano je kroz igru kao polaznu točku iz koje su se “izdvojile natjecateljske i kreativne grane čovjekove rasonode, od sporta i fizičke kulture, do akrobatike i cirkusa, plesa, kazališta i baleta”. Grupe mališana, klaunovi, bale-tani, blještavilo akro-grupe zrakoplova JNA koji su ispisivali znak Univerzijade na nebu i pljesak 50.000 gledatelja, samo su dio motiva ponavljanih u dnevnim novinama dan nakon otvorenja. Svečano otvorenje, koje je nakon mimohoda sportaša i svečanih govora paljenjem baklje simbolički otvorio košarkaš Dražen Petrović, moglo se pratiti i na velikom ekranu na preuređenom glavnom trgu.¹² Prema režiji Paola Magellija, tim je otvorenjem napravljen iskorak i umjetnički napredak nasuprot dotadašnjim sletovima koji su izvođeni u državama komunističkog bloka, kao i u zapadnjačkim zabavnim programima. Osim glavnog redatelja, ekipu kreatora skupljenih iz čitave federacije činili su brojni koreografi, dramaturzi, slikari, scenografi i kostimografi. Vrijednost otvorenja kao “prvog dojma” potvrđuje i izjava Antuna Čapete, predsjednika Izvršnog odbora Univerzijade “da igre vrijede onoliko koliko i samo otvaranje”, što je bio i rezultat, prema riječima ravnatelja Sektora za kulturu Univerzijade, Duška Ljuštine, jedne i pol godine priprema za samo otvorenje.¹³

Sve ostale manifestacije podredile su Univerzijadi svoje termine održavanja radi čega je, primjerice, promijenjen termin održavanja Međunarodne smotre folklor na kojoj su, opet u duhu Univerzijade, prezentirane narodne sportske igre.¹⁴ U kulturno-zabavnom programu za sportaše u sportskim selima prednjačila je komponenta zabave s osloncem na nastupe pjevača domaće estrade i kulturno-umjetničkih društava, te veliki broj doniranih televizora i flipera, kao oblika zabave za sportaše. U svrhu promidžbe jugoslavenske kinematografije u sportskim se selima prikazivala i smotra jugoslavenskog filma u dnevnim i noćnim terminima.¹⁵ Iz programa za visoke uzvanike najznačajniji događaj bio je svečani koncert u povodu rođenja Mateja Gašpara, petmilijarditog stanovnika na Zemlji. Koncert je održan 11. srpnja 1987. godine u novoj Ciboninoj dvorani na kojemu je bio prisutan i tadašnji glavni tajnik UN-a, Péres de Cuéllar.¹⁶

Osim ceremonijala otvorenja, kulturni program u pravom smislu, koji je i definirao Univerzijadu kao kulturni čin, spomenuti je elitni dio kulturnih

¹² Dalibor FORETIĆ, “U slavu života”, *Danas*, br. 282, 14. VII. 1987., 7.-8.; Vladimir DROBNJAK, “Radost poklonjena cijelom svijetu”, *Vjesnik*, br. 14304, 9. VII. 1987., 8.

¹³ *Studio* (Zagreb), br. 1215, 17. VII. 1987., 17.-18.; D. FORETIĆ, “U slavu života”, 7.-8.; Zoran PETROVIĆ, “Univerzijada, Inside story”, *Start* (Zagreb), br. 483, 25. VII. 1987., 47.-60.

¹⁴ *Vjesnik Društva folklorista Hrvatske*, 16/1986., br. 3-4 i 17/1987., br. 1-2.

¹⁵ Branka VESELY, “Grad sa dva sela”, *Vikend* (Zagreb), br. 999, 17. VII. 1987., 24.-25.; *Studio*, br. 1215, 17. VII. 1987., 17.-18.; G. JUREŠKO, “Čitav grad velika scena”, *Vjesnik*., br. 14299, 3. i 4. VII. 1987., 8. (intervju s D. Ljuštinom).

¹⁶ Mirjana ŠIGIR, Diana ŠETKA, “Koncert za najmlađeg stanovnika svijeta”, *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 3.

događaja grada, poznatiji kao gradski kulturni program. Centar za kulturnu djelatnost svoj je prilog dao organizirajući međunarodni kazališni festival EUROKAZ koji je u svome repertoaru prezentirao više od trideset predstava. Kao dio kulturnog programa Univerzijade EUROKAZ je tada održan prvi put, s namjerom da preraste u tradicionalnu priredbu. Uz priloge kazališne družine *Histrion* te HNK "cijeli taj kazališni program, pripremljen za Univerzijadu, govori o nevjerojatnom teatarskom bumu koji je dostojno predstavio grad mnogobrojnim gostima". Unatoč potvrđenoj slaboj posjećenosti tijekom ljetnih mjeseci, tri zagrebačka kina, Zagreb, Lika i Balkan, uz dnevne projekcije prikazivala su i noćne pretpremijere. Time su se i zagrebački *Kinematografi* istaknuli kao sudionici kreiranja zagrebačke kulturne scene. Zanimljivo je napomenuti kako su mnoge predstave i projekcije filmova započinjale i u 23 sata kako bi se podredile satnici sportskih događaja.¹⁷

Možda i najveći prilog promidžbi u sklopu kulture dao je veliki broj muzejskih i galerijskih institucija s više desetaka različitih izložaba otvorenih uoči ili u tijeku trajanja Univerzijade. Kompromisno tematski podijeljene na sportske izložbe te one koncipirane radi prezentacije nacionalne baštine i tradicije, okupile su autore te institucije iz tadašnje države i inozemstva. Osim zagrebačkih muzeja (Muzej za umjetnost i obrt, Muzejski prostor na Jezuitskom trgu, Arheološki te Etnografski muzej) svoj su prostor otvorile i mnoge, u velikom broju privatne galerije. Kao kuriozitet možemo spomenuti neke muzejske izložbe, kao npr. "Antički portret u Jugoslaviji", "Ikone u Makedoniji" ili "Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj", koje bi u drukčijim okolnostima, prema tadašnjim viđenjima, vjerojatno bile proglašene izložbama godine ili desetljeća.¹⁸ To je bila i rijetka prilika za promociju ne samo hrvatskog, već sporta uopće. Između dvadesetak izložbi sa sportskom tematikom zanimljivošću su se istaknule: "Sportske značke i odličja" u Povijesnom muzeju, "Narodne i borbene igre na stećcima" posuđene od sarajevskog Muzeja XIV. ZOI Muzeju za umjetnost i obrt, ili, pak, "Hrvatski sportski plakat 1906-1986", koju je priredio Kabinet grafike JAZU-a.¹⁹ Nepotrebno je navoditi sve izložbe, uglavnom renomiranih domaćih i stranih umjetnika, koje su prošle u sjeni ne samo velikih muzejskih postava, već i sportskih događaja, odnosno ukupnog

¹⁷ Nina OŽEGOVIĆ, "Zagrebačke Evropske daske", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 43.; J. KUZMANOVIĆ, "Filmski bal", *Danas*, br. 280, 30. VI. 1987., 39.

¹⁸ Tonko MAROEVIĆ, "Zagreb – likovna metropola", *Danas*, br. 283, 21. VII. 1987., 45.-46.

¹⁹ Stjepan CERJAN, "Sportske izložbe u povodu Univerzijade '87.", *Povijest sporta*, 18/1987, br. 73, 305.-314. U Muzeju za umjetnost i obrt bilo je postavljeno pet izložbi: "Dokumenti zagrebačkih sportskih organizacija od kraja 18. stoljeća do 1941", "Narodne i borbene igre na stećcima", "Svjetska izložba sportskog plakata (WESPO)", "Sportski kostimi nekad i danas" te "23. Zagreb salon", u Tifološkom muzeju izložba "Slijepi i sport", u Hrvatskom školskom muzeju izložba "Razvoj tjelesnog odgoja u školama Hrvatske", u kuli Lotrščak "Međunarodna izložba maraka sa sportskom tematikom". Za detaljan opis navedenih te ostalih izložbi vidjeti navedeni članak.

života Univerzijade.²⁰ Središnja atrakcija gradskoga kulturnog programa Univerzijade bilo je otvorenje muzeja "Mimara" koji se javnosti predstavio s 1.800 eksponata među kojima su se našla i djela najvećih svjetskih slikara: Rembrandta, Goye, Murilla, Van Dycka i drugih.²¹ Svoj doprinos kulturnoj raznolikosti dala je i filatelija promičući ujedno simbol Univerzijade poštanskim prometom preko cijelog svijeta. Prigodne poštanske marke, žigovi pisma i karte dio su sportskih priredbi i zemalja sudionica i organizatora, a u pripremama za Univerzijadu održano je i nekoliko promotivnih filatelističkih izložbi.²² Sve u svemu, kulturna scena Zagreba, formalno podređena sportskim događajima, preuzela je primat nad njima dajući cijeloj manifestaciji profinjenu nijansu. Zadnja tvrdnja mogla bi se ilustrirati poslovicom iz Horacijevih epistula o duhu umjetnosti zarobljene Grčke koji je zavladao priprostim Rimom.

Sigurnosne mjere pri održavanju igara

Zbog standarda sigurnosti na svim velikim sportskim natjecanjima, uvedenih nakon tragičnog incidenta na Olimpijadi u Münchenu 1972. godine, i organizatori Univerzijade '87., kao domaćini jedne velike sportske manifestacije, bili su ih se obvezni pridržavati. S povijesnog stajališta Jugoslavija je imala i svoje dodatne razloge za uvođenje standardnih mjera sigurnosti koje su prihvaćene kao neizbježne. Prije same Univerzijade služba unutrašnjih poslova poduzela je preventivne mjere sigurnosti na području cijele Jugoslavije. Tako su, unatoč nekim prosvjedima građana radi "policijacije" i "militarizacije", uvedene oštre mjere sigurnosti i u svakidašnjem životu. Pri tome su bile kontrolirane sve nepodobne osobe, od sitnih lopova do političkih protivnika države i sustava, kako u zemlji tako i u inozemstvu.²³ Prema riječima Mate Laušića, rukovodioca sektora sigurnosti, bile su poduzete mjere povećanja sigurnosti "od legitimiranja, udaljavanja iz zemlje onih koji su se ogriješili o naše zakone, do čišćenja grada od skitnica, prosjaka, preprodavača švercane robe". Već

²⁰ Novine su redovito informirale o svim događajima vezanim uz Univerzijadu pa tako i o otvorenjima izložbi. Radi slikovitosti navest ćemo tek neke od njih: Izložba enciklopedistike JLZ-a ("Izložba enciklopedistike", *Vjesnik*, br. 14298, 2. VII. 1987., 8.), Narodne i borbene igre na stećcima, Čovjek i sport (N. O., "Dvije likovne izložbe", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 5.; Riznica Zagrebačke katedrale, Urbani pejzaži Miroslava Šuteja (T. MAROEVIĆ, "Zagreb-likovna metropola", 45.-46.) te mnoge druge.

²¹ Vesna KUSIN, "Mimara iza zatvorenih vrata", *Vjesnik*, br. 14314, 19. VII. 1987., 11.; S. CERJAN, "Sportske izložbe u povodu Univerzijade '87.", 307. Grupa mladih zagrebačkih kipara, uoči otvaranja Univerzijade 87, svojim izlošcima u Sportsko-rekreacijskom centru Mladost utemeljila je Park skulptura.; Lj. DOMIĆ, "Park skulptura na "Mladosti", *Vjesnik*, br. 14301, 6. VII. 1987., 7.

²² Ivo DRAGANIĆ, "Zagrebačka Univerzijada u filateliji", *Povijest sporta*, 18/1987., br. 74, 388.-391.; "Univerzijada", *Filatelija*, 1987., br. 1-12, 21.-22.

²³ Zorica NIKOLIĆ, "Sportski režim", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 74.-75.

1984. godine pri republičkom Sekretarijatu unutrašnjih poslova (SUP) bio je osnovan štab osiguranja Univerzijade u sklopu kojega je djelovalo sedamnaest službi sa zadacima osiguranja uglednih gostiju i izaslanstava, građana, sportaša te svih važnijih sportskih i drugih objekata.²⁴

Najveći problem u organizaciji osiguranja predstavljali su dijelovi emigracije, opredijeljeni antijugoslavenski i antikomunistički. Neovisno o najavama raspačavanja antijugoslavenskih propagandnih letaka i mogućih terorističkih akcija, s 26. na 27. lipnja stupio je na snagu "tvrdi režim zaštite" nakon čega je obavljen protudiverzijski pregled svih objekata, otvorenih površina, sumnjivih osoba, vozila i predmeta, ali i akreditacija za ulaske u objekte. Unatoč mogućim terorističkim akcijama, prema riječima dr. Božidara Javorovića, voditelja Radne grupe za društvenu samozaštitu Univerzijade '87., veliku opasnost činili su mogući požari i eksplozije, mnogo opasniji od terorističkih djelovanja. Budući da je po pitanju terorističkih akcija, prema njegovim riječima "Jugoslavija najsigurnija zemlja na svijetu [...] iako nije tajna da nas razne grupe i grupice pokušavaju ugroziti svakog ljeta, svake godine", najveću potencijalnu opasnost predstavljali su "požari i eksplozije na velikim objektima".²⁵ Slično stajalište iznio je Berislav Badurina, predsjednik Komisije za međunarodne odnose i suradnju Univerzijade '87. ističući Jugoslaviju kao jednu od najsigurnijih zemalja u svijetu i njezinu sposobnost efikasne eliminacije svakoga neprijateljskog djelovanja. Još veće zadovoljstvo on je iznio nakon završetka igara napominjući kako "nije bilo političke opstrukcije prema Jugoslaviji i Igrama ni u jednom kontaktu".²⁶ Slična razmišljanja iznio je i Josip Vrhovec obraćajući se javnosti ovim riječima: "Vi znate da, na žalost, u svijetu još ima jedan broj ljudi koji potječe iz naše zemlje, a koji su prema njoj neprijateljski raspoloženi i koji se ne mire sa ovom našom stvarnošću i nastoje na različite načine da je ometu, pa i primjenom najtežih, čak i terorističkih metoda. Međutim, nije toliko važno što oni smjeraju, važnije je kako smo se organizirali da to spriječimo da bismo našim ljudima osigurali život i rad u miru." Što se sportaša tiče, posebno je naglasio kako će "njihova sigurnost, a to danas nije mali problem u suvremenom svijetu, biti osigurana".²⁷

Tadašnja subjektivna viđenja analizirala su "dizajn" i "psihološki profil" osoblja sigurnosti pri čemu je uzeta srednja varijanta između "do zuba" naoružanih policajaca i "elegantnih momaka". Tako su, primjerice, akreditirani novi-

²⁴ Zoran PETROVIĆ, "Univerzijada, Inside story", *Start*, br. 483, 25. VII. 1987., 60. Objekti, čije je osiguranje započelo još u vrijeme njihove izgradnje ili obnove, bili su podijeljeni na objekte natjecanja, smještaja te objekte u funkciji Univerzijade (sjedište Univerzijade, Vjesnik, RTV dom, CAOP, info-centri, zračna luka, željeznički i autobusni kolodvor).

²⁵ Vlatko MIŠKOVIĆ, "Požari opasniji od terorista!", *Sprint* (Zagreb), br. 122 (556), 14. VI. 1987., 23.

²⁶ ISTI, "Univerzijada bez negativne politizacije", *Sprint*, br. 111 (545), 19. III. 1987., 16.-17.

²⁷ N. PAVIĆ, "Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 2.-3.

nari prilikom ulaska u sportska sela bili podvrgavani rendgenskoj kontroli od "ljubaznog i susretljivog, ali nepopustljivog i neumoljivog osoblja osiguranja". Zanimljivo je kako je pretjerano osjetljiva rendgenska kontrola često zračnjem uništavala filmove u fotoaparatom novinara, a detektori metala reagirali su i na sam staniol u kutijama cigareta.²⁸

U vezi s sigurnošću Univerzijade zanimljivo je spomenuti politički proces suđenja bivšem ministru u vladi NDH, Andriji Artukoviću. Naime, nakon osude na smrt 14. svibnja 1986. godine, njegovi branitelji ulagali su molbe za pomilovanje argumentirajući ih "u smislu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija nad osobom koja je teško bolesna". Sabor SR Hrvatske donio je 2. prosinca 1986. godine zakon po kojem onoga koji umre u tamnici, čekajući izvršenje smrtne kazne, treba tajno pokopati kao da je osuda nad njim izvršena.²⁹ Tim se činom željela zadovoljiti pravda budući da se znalo kako će osamdeset i osam godina starom i bolesnom Artukoviću prirodna smrt stići prije. Samo odgađanje izvršenja smrtne kazne mogući je taktički potez zbog straha od eventualnog revanšizma određenih Artukovićevih istomišljenika, a sama Univerzijada bila bi idealno mjesto za takvo što. Unatoč svemu, tijekom Univerzijade nije bio zabilježen nikakav veći incident niti pokušaj sabotaze. Razlog svemu tome ipak je bilo izvrsno osiguranje budući da su, prema riječima Dobroslava Čufalića, saveznog sekretara za unutrašnje poslove, svi pripadnici tijela unutrašnjih poslova savjesno i disciplinirano izvršavali postavljene zadatke, zajednički djelujući na osiguranju natjecanja.³⁰

Financijski program i ekonomska kriza

Ekonomska kriza osamdesetih godina, koju je pratila velika stopa inflacije, stvarala je velike teškoće pri nastanku i realizaciji financijskog programa za organizaciju Univerzijade. Od 1979. pa do 1987. godine ukupna stopa rasta gotovo je jednaka stagnaciji unatoč stopama rasta zapošljavanja od preko 2%. Uz visok rast cijena događale su se i određene promjene u strukturi privrede i kvaliteti privređivanja i razvitka radi koliko-tolikog pravedanja inflacije. Taj proces potvrđuju i činjenice o zastarjeloj i neadekvatnoj privredi, opadanju realnih investicija te deviznoj nelikvidnosti.³¹ U mjesecu prije početka

²⁸ V. F., "Dizajn sigurnosti", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 75.; B. VESELY, "Grad sa dva sela", *Vikend*, br. 999, 17. VII. 1987., 24.-25.; "Zaboravljivi", *Vjesnik*, br. 14304, 9. VII. 1987., 10.; V. DROBNJAK, "Uvježbanost", *Vjesnik*, br. 14312, 17. VII. 1987., 8.

²⁹ Z. NIKOLIĆ, "Presuda se ne može izbjeći", *Danas*, br. 255, 6. I. 1987., 27.-28.; ISTA, "Nepotrebne mistifikacije", *Danas*, br. 268, 7. IV. 1987., 28.

³⁰ "Odlično osiguranje", br. 14312, *Vjesnik*, 17. VII. 1987., 10.

³¹ Mato CRKVENAC, "Društveno-ekonomski problemi i zadaci Jugoslavije u krizi", *Ekonomski pregled*, 39/1988., br. 7-8, 335.-336.; "Lijek za deviznu anemiju", *Vjesnik*, god. 47, br. 14307, 12. VI. 1987., 5.

Univerzijade inflacija je u odnosu na isti mjesec prošle godine iznosila 100,6% s time da su samo osnovne namirnice i roba široke potrošnje poskupjeli za 98,1%.³² Financijski program Univerzijade, čija je realizacija tekla u razdoblju rasta ekonomske krize, donesen je 1. siječnja 1985. godine (23,7 milijuna dinara). Međutim, zbog velike stope inflacije i vremenskog trajanja realizacije programa bilo je neizbježno obaviti njegove izmjene i procjene o predviđenom porastu cijena. No, unatoč svemu te su promjene uvijek zaostajale za progresivnom inflacijom.

Ipak, u lipnju 1986. godine Skupština grada Zagreba usvojila je definitivni program rashoda (91,7 milijuna dinara). Ukupan prihod, ostvaren iz četrnaest različitih izvora preko računa Organizacionog komiteta iznosio je 197.286 milijuna dinara dok su rashodi za sportske i smještajne objekte, nabavku opreme te pripremu i provedbu Univerzijade iznosili spomenutih 91.697 milijuna dinara. Sam je Josip Vrhovec jednom prilikom izjavio kako je njegova odluka o prihvaćanju vođenja univerzijadskih poslova, u vrijeme ekonomske krize i društvenih napetosti, bila ravna avanturi.³³ U takvim uvjetima u kojima, kako je rekao Vladimir Kričkić, ravnatelj Sektora za financije, "nije lako spojiti kraj s krajem", ali je i optimistično dodao: "Svi su [neophodni] objekti završeni, grad je dobio ono što možda nikada ne bi da nije studentskih igara, a rashodi su se hrvali tu negdje s приходima."³⁴ Problem s manjkom prihoda može se tražiti u nedovoljnoj komercijalnoj atraktivnosti kao što su to primjerice Olimpijske igre. Upravo zbog toga veći ugovori s poznatim kompanijama nisu bili provedeni radi čega je svjetski marketing zaobišao zagrebačku manifestaciju.³⁵ Rashodi za realizaciju sportskih i smještajnih objekata premašili su planirani iznos radi čega se posegnulo u financijsku rezervu projekta.

U izgradnji i obnovi bilo je obuhvaćeno više od dvadeset sportskih objekata pri čemu je najviše sredstava bilo izdvojeno za sportske centre Mladost, Jarun i Šalata, studentska naselja Sava i Cvjetno naselje, te nogometne stadione NK

³² "U lipnju troznamenasta inflacija", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VI. 1987., 1.; "Inflacija probila stotku", *Borba*, br. 187, 6. VI. 1987., 1. "Na rast inflacije u prošlom mjesecu najviše je utjecalo poskupljenje benzina i odraz toga na cijene nekih proizvoda. Svoj doprinos dalo je i poskupljenje cigareta kao i većine poljoprivrednih i industrijskih proizvoda. [...] Porast junskih cijena u odnosu na decembar prošle godine iznosi 51,1%. Osnovne namirnice i roba široke potrošnje od značenja za opskrbu stanovništva poskupjeli su, u odnosu na maj, 7,5%, a u odnosu na decembar prošle godine 48,6%."

³³ *Izveštaj o realizaciji financijskog programa; Univerzijada '87. (za period 1. 1. 1985. - 31. 12. 1987.)*, Organizacijski komitet, Zagreb, ožujak 1988. Najveći prihod donio je porez na promet (74,76%) te Savez samoupravnih interesnih zajednica usmjerenog obrazovanja SR Hrvatske (8,21%). Svi ostali izvori sudjelovali su u iznosima pojedinačno do 3% (sponzorstvo, donatorstvo, federacija, budžet grada Zagreba i dr.); Vlado RAJIĆ, "Politika kao dužnost", *Danas*, br. 282, 14. VII. 1987., 10.-11.

³⁴ D. ŠETKA, "Kakav je saldo igara", *Vjesnik*, br. 14297, 1. VII. 1987., 8.

³⁵ N. PAVIĆ, "Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik", *Vjesnik*, br. 14301, 5. VII. 1987., 2.-3.

Dinamo i NK Zagreb.³⁶ Unatoč tome što je financijski program Univerzijade utvrđen u prvom, a djelomično realiziran u drugom polugodištu, uz visoki stupanj inflacije, realizacija je izvršena u okvirima planiranih sredstava. Međutim, prema riječima Zlatana Markotića, predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine grada Zagreba, zbog prevelike ustrajnosti na veličini komercijalne vrijednosti priredbe, "ideja o reduciranju programa, bila je normalna posljedica objektivnih okolnosti, naravno financijske prirode".³⁷ Ipak, u očima malih ljudi u razdoblju ekonomskog pritiska "Univerzijada je u takvoj psihologiji opsade smjelo isturila fantastične kvadratne kilometre novih fasada i priredbu otvaranja [...] pretvarajući i posljednji raspoloživi dinar u scenski efekt predstave koja bi mogla iz neke dalje perspektive izgledati kao Staljingradaska bitka na svjetskoj fronti dužnika i njihovih kreditora".³⁸ Nerijetko se i s cinizmom komentiralo financiranje Univerzijade u zemlji i gradu "koji usred krize i vlastite, navodno tradicionalne letargije organizira jednu veliku sportsku priredbu, i to uspješno". "Gle, ima sposobnih ljudi, gle, ima volje i energije, a gle, ima i novca [...] a sve to usred krize: jedan je grad zapeo kao lud", riječi su onih koji su smatrali kako je "novac za sve to ukraden ljudima iz džepa preko najnovijih poskupljenja". Ipak, Zagreb je Univerzijadom, prema mišljenju zagrebačkoga političkog vrha, riješio probleme za koje bi mu normalnim razvojem događaja trebalo vjerojatno dva desetljeća. Grad organizator je iz jedne nekomercijalne sportske manifestacije uspio izvući veliku medijsku i strukturnu dobit.³⁹ Radove na objektima u gradu financirale su Samoupravne interesne zajednice (SIZ) za stanovanje zagrebačkih općina, odnosno Udružena samoupravna interesna zajednica (USIZ) za kulturu, a posao je bio sklopljen sa sedam građevinskih tvrtki. Za obnovu 65 fasada u centru grada, pri čemu je zbog manjka novca bilo reducirano stotinjak fasada, uloženo je više od milijardu i pol (1.534.923.950) dinara. Predstavnici SIZ-a za stanovanje bili su zadovoljni investicijama budući da im je zbog ranije sklopljenih ugovora inflacija išla u korist zbog puno nižih cijena izvođačkih radova.⁴⁰ Zgodno je napomenuti kako se prihod za Univerzijadu skupljao i donacijama pojedinaca pri čemu su donatorski prilozima, osim novčanih, bili i u naturi.⁴¹

³⁶ *Izvještaj o realizaciji financijskog programa*. Sportski i smještajni objekti (planirano 55.200, realizirano 58.359): RSC Jarun (7.500), SRC Mladost (6.428), studentsko naselje Sava (8.314), itd. Svi realizirani izdaci za objekte (izraženi u milijunima dinara) bili su veći od planiranih. Za nabavljenu opremu (računalna oprema, semafori i mjerenje, PTT i veze, ozvučenje, sportska i medicinska oprema, press te oprema za smještaj i prehranu) od planiranih 6.500 potrošeno je 6.058 milijuna dinara. Ostali troškovi organizacije iznosili su 27.280 milijuna dinara.

³⁷ G. JUREŠKO, "Zagreb ne skriva zadovoljstvo sagrađenim", *Vjesnik*, br. 14301, 6. VII. 1987., 7.

³⁸ Vlatko FRAS, "Vizualna šok terapija", *Danas*, br. 282, 14. VII. 1987., 9.

³⁹ K. FIJAČKO, "Što će ostati", *Danas*, br. 283, 21. VII. 1987., 7.-8.

⁴⁰ D. HUDELIST, "Je li Zagreb samo fasada", *Start*, br. 480, 13. VI. 1987., 57.

⁴¹ *Vjesnik*, br. 14299, 3. i 4. VII. 1987., 8.

Univerzijada je u jeku ekonomske krize podarila malim ljudima *panem et circenses* i omogućila im da zaborave stvarnost što potvrđuju i zaključne riječi u jednom novinskom članku: “Eto barem nekoliko dana nismo razbijali glavu trocifrenom inflatornom prozom već smo brojali stotke naših košarkaških reprezentacija [...] Tko da misli o beskonačnoj minutaži neproduktivnosti kad se u bazenu i na tartanu krote stotinke. I nismo gledali tečajne liste dok su rasle naše akcije na burzi medalja.”⁴²

Program društvene infrastrukture

Prilikom stvaranja ukupnoga financijskog programa došlo je do ekonomične podjele na “sportski” i “gradski” program u kojoj je prvi navedeni imao prioritet u realizaciji. Cijeli program Univerzijade bio je u stvarnosti, prema riječima Josipa Vrhovca, “program društvene infrastrukture” s ciljem podloge za razvoj grada i države u cjelini koji je na kraju uspješno i realiziran.⁴³ Među izgrađenim sportskim objektima najviše su medijske pozornosti privukli sportski centar Jarun na rukavcu Save površine 2,3 milijuna četvornih metara, olimpijski bazeni na prostorima sportskog parka Mladost te košarkaški centar Zagreb, tj. Cibonina dvorana. Među obnovljenim objektima našli su se sportski centar Šalata, stadion Dinamo, dva studentska naselja te niz sportskih objekata u Zagrebu i gradovima suorganizatorima: Bjelovaru, Čakovcu, Jastrebarskom, Karlovcu, Petrinji, Sisku, Varaždinu i Svetom Ivanu Zelini.⁴⁴ Sportsko-rekreativni centar Jarun bio je proglašen najvećim i najosmišljenijim graditeljskim pothvatom Univerzijade čime su neka gradska naselja povezana u cjelinu.⁴⁵ Boris Bakrač, potpredsjednik Organizacijskog odbora, svoje podržavanje održavanju Univerzijade argumentirao je upravo realizacijom obaju programa za gradnju infrastrukture. Naime, derutne sportske objekte i zaostalu komunalnu infrastrukturu moglo se obnoviti isključivo i efikasno organizacijom jedne takve manifestacije.⁴⁶ Dugoročno gledajući, Zagreb je tim čitavim projektom poboljšao prostorne uvjete za većinu sportova, osigurao materijalnu osnovu tjelesne kulture te pružio rekreacijsku mogućnost svekolikom sta-

⁴² V. DROBNJAK, “Doktorat”, *Vjesnik*, br. 14314, 19. VII. 1987., 19.

⁴³ N. PAVIĆ, “Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik”, *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 2.-3.

⁴⁴ G. JUREŠKO, “Zagreb ne skriva zadovoljstvo sagrađenim”, 7.; Fedor WENZLER, Mira HALAMBEK-WENZLER, “Rekreacioni i sportski centar Jarun u Zagrebu”, *Arhitektura*, 40/1987., br. 200-203, 86.-92.; Ranko RADOVIĆ, “PVC Mladost, lanac umnih i smišljenih reči”, *Arhitektura*, 40/1987., br. 200-203, 93.-95.; Branko SILAĐIN, “Gradotvorna arhitektura”, *Arhitektura*, 40/1988., br. 204-207, 113.-118. (o Ciboninoj dvorani).

⁴⁵ D. HUDELIST, “Je li Zagreb samo fasada”, 58.

⁴⁶ V. MIŠKOVIĆ, “Zagrebov dug tisućgodišnjoj tradiciji”, *Sprint*, br. 102 (536), 15. I. 1987., 24.-25.

novništvu.⁴⁷ Ipak, veliko zanimanje pobudila je znatizelja oko sudbine sportskih objekata nakon Univerzijade radi čega je USIZ fizičke kulture Zagreba napravio "Studiju tehnologije i organizacije, korištenja, održavanja i upravljanja objektima fizičke kulture grada Zagreba". Prema toj studiji sportski objekti nisu trebali biti prepušteni klubovima, već nekoj visoko centraliziranoj radnoj organizaciji tjelesne kulture kako bi zbog veće brige vijek trajanja objekata bio dulji.⁴⁸

"Gradski" se program puno sporije realizirao i to zbog nepostojećega čvrstog izvora financiranja te izravnog utjecaja radova na život u gradu. Unatoč svemu, Zagreb je ipak doživio infrastrukturnu renesansu izgradnjom autobusnog kolodvora i obnovom željezničkog kolodvora, uređenjem šezdeset i pet fasada u središtu grada, izgradnjom Centra za automatsku obradu podataka, otvaranjem osamdesetak novih trgovina, šest novih hotela te nizom manjih ili većih promjena. Tako je preuređeni hotel Esplanade primljen u udruženje dvjesto vodećih hotelskih kuća u svijetu.⁴⁹ Gradski su projekti, dakle, bili uglavnom vezani uz komunalnu i prometnu infrastrukturu, RTV i PTT te Centar za automatsku obradu podataka uz koji je bila nužna i elektronička tehnologija. Novi sustav omogućio je PTT-u uspostavljanje izravne veze te instaliranje telefonskih uređaja u automobile.⁵⁰

Prema izjavama raznih arhitekata i povjesničara umjetnosti grad je od vremena između dvaju svjetskih ratova pa do razdoblja Univerzijade doživljavao sustavnu devastaciju. Upravo se zbog toga nešto trebalo pokrenuti što bi Zagrebu vratilo barem dio imidža srednjoeuropskoga grada. Naime, Zagreb je polovicom 19. stoljeća započeo koncepciju izgradnje po uzoru na Beč ili Pariz kada i nastaje Donji grad.⁵¹ Od presudne važnosti za razvoj zemlje i grada bio je spomenuti Centar za automatsku obradu podataka, popularno nazvan "Banka podataka", koji je, prema riječima Jakova Marića, ravnatelja toga centra, prijeko potreban za uključivanje u svjetske tijekove znanja, a bio je pet godina ispred svih dotadašnjih elektroničkih sustava u Jugoslaviji.⁵² Svoju renesansu doživio je i tadašnji Trg Republike, danas Trg bana Josipa Jelačića, koji je tada književnik Tito Bilopavlović metaforički opisao kao nekoć pogrbljenu "babu u teškom iznošenom kaputu...", a nakon obnove kao "maznu i decentnu Zagrepčanku u prozirnoj ljetnoj haljini, njegovanu i lepršavu, spoj šarmantne konzervacije i pritajena erosa". Obnovljeni trg svečano je otvoren pred tisućama Zagrepčana i gostima Univerzijade simboličnim presijecanjem vrpce.⁵³

⁴⁷ D. NEMEC, "Što nakon slavlja", *Danas*, br. 277, 9. VI. 1987., 70.-71.

⁴⁸ D. HUDELIST, "Je li Zagreb samo fasada", 58.

⁴⁹ *Vjesnik*, br. 14299, 3. i 4. VII. 1987., 8.

⁵⁰ D. NEMEC, "Projekt Zagi", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 73.

⁵¹ D. HUDELIST, "Je li Zagreb samo fasada", 48.

⁵² "Buduća gradska banka podataka", *Vjesnik*, br. 14298, 2. VII. 1987., 1.

⁵³ Tito BILOPAVLOVIĆ, "Sizif na Trgu Republike", *Danas*, br. 280, 30. VI. 1987., 40.-41.; "Svečano otvoren Trg Republike", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 1.

Prema izjavi Borisa Bakrača, potpredsjednika Organizacijskog odbora, sama organizacija Univerzijade ispravila je pogreške i propuste zagrebačke gradske politike unatoč kašnjenju funkcioniranja niza gradskih službi i samog ponašanja građana. Bakrač je dalje naveo: "Upravo se na tom planu naše navike još uvijek teško mijenjaju. Ne uređujemo okolinu, ne brinemo se o čistoći [...] kao da je to lice grada tek maska, šminka koju ćemo Zagrebu navući dan prije Univerzijade i skinuti dan poslije."⁵⁴ Zaostajanje u radu gradskih službi, transport, čistoća i tomu slično, kao i ponašanje ljudi u trgovinama, susretljivost i ljubaznost možemo jednostavno pripisati mentalitetu koji nikakva organizacija nije mogla promijeniti niti uskladiti. Ipak, cijena zapuštenosti bila je visoka pa su unatoč realizaciji gradskog programa i uređenja središta grada postojali brojni propusti. Unatoč arhitektonskim zahvatima u najstrožem središtu Zagreba, koji su mu donekle vratili sliku srednjoeuropskoga grada, neriješeno funkcioniranje pješačke zone i neriješena vodoopskrba te prljava dvorišta kao potencijalni izvori zaraze bili su samo dio problema. Prema nekim je razmišljanjima cijela obnova središta grada bila samo lažna slika kojom je Zagreb sa svojim fasadama postao samo kulisa srednjoeuropskoga grada. Sve je to izražavalo težnje da se u kratkom roku obnovi nešto što je desetljećima bilo zanemarivano.⁵⁵

Sportski program i rezultati

Premda nije nikada primarni cilj zemlje organizatora, sportski dio je bit na kojoj i počiva cijela manifestacija. Već na prvim sjednicama Organizacijskog odbora, uz suglasnost FISU-a, odlučeno je o održavanju deset obveznih sportova uz dva dodatna koja su bila ostavljena na izbor organizatoru. Sportaši su se natjecali u svih 12 sportova dok su sportašice, osim u nogometu i vaterpolu, izašle na borilišta u ostalih deset sportova. Održano je ukupno 1.299 natjecanja u 130 pojedinačnih disciplina i na 6 turnira dok su se pripreme i treninzi, zajedno s natjecanjima, održavali na 77 sportskih objekata. Najviše medalja osvojili su sportaši SAD-a za kojima su slijedili SSSR te Rumunjska.⁵⁶ Kako bi se izbjegle eventualne neugodnosti, u dvije godine prije početka Univerzijade ispitana su sva borilišta i to mnogim probnim natjecanjima među kojima su se po svojoj važnosti istaknuli: atletski *Vjesnikov* memorijal Borisa Hanžekovića,

⁵⁴ V. MIŠKOVIĆ, "Zagrebov dug tisućgodišnjoj tradiciji", *Sprint*, br. 102 (536), 15. I. 1987., 24.-25.

⁵⁵ D. HUDELIST, "Je li Zagreb samo fasada", 48.

⁵⁶ D. ĆOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", 154. Sportaši SAD-a osvojili su 71 medalju (26 zlatnih, 20 srebrnih, 25 brončanih), sportaši SSSR-a 77 (24 zlatne, 32 srebrne, 21 brončanu) te sportaši Rumunjske 41 (21 zlatnu, 12 srebrnih, 8 brončanih); F. FRNTIĆ, "Časopis *Povijest sporta* Univerzijadi Zagreb '87.", 94. Deset obveznih sportova bili su: atletika, gimnastika, košarka, mačevanje, nogomet, odbojka, plivanje, skokovi u vodu, vaterpolo i tenis. Po izboru organizatora u program su uvršteni veslanje i kajak-kanu.

međunarodni plivački miting Zlatni medvjed, vaterpolsko natjecanje Kup Zagreba, prvenstvo Balkana u mačevanju te prvenstvo Jugoslavije u skokovima u vodu.⁵⁷

Prvi nastupi sportaša na Univerzijadi započeli su tri dana prije samog otvaranja i to nogometnom utakmicom između Jugoslavije i Brazila te natjecanjima u mačevanju.⁵⁸ Među najatraktivnijim i najkvalitetnijim natjecateljima medijski su se eksponirali sportaši pojedinačnih sportova i to uglavnom iz komunističkih zemalja. Među tim sportašima dominirali su atletičari, plivači te gimnastičari.⁵⁹

Prema nekim podacima 5.345 sportaša iz različitih zemalja sudjelovalo je u atletskim, plivačkim, nogometnim, odbojkaškim, teniskim te natjecanjima u mačevanju i vaterpolu. Na Univerzijadi je sudjelovalo 449 jugoslavenskih sportaša, 336 muških i 158 ženskih s time da je više od 50% bilo atletičara. Ukupno su osvojili 19 medalja i to po 7 zlatnih i srebrnih te 5 brončanih. Zlatom je nagrađena muška i ženska košarka, muška odbojka te tenis i atletika, a srebrom su se okitili pojedinci u atletici, plivanju, veslanju i tenisu. Brončanu medalju primili su sportaši vodenih sportova, vaterpolisti te veslači i kanuisti. Najveću medijsku pozornost među jugoslavenskim reprezentativcima dobila je atletičarka Slobodanka Čolović te košarkaš Dražen Petrović.⁶⁰

Medijska pokrivenost i propaganda

Neovisno o Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu, Univerzijada je predstavljala najveći pothvat za Jugoslavensku radio-televiziju (JRT) u njezinoj dotadašnjoj povijesti. Prema ugovoru JRT-a i Organizacijskog odbora Univerzijade JRT-u je bez naknade ustupljeno praćenje cjelokupnih događaja na Univerzijadi pri čemu je ona Univerzijadi ustupila svoj signal za moguću daljnju distribuciju i prodaju u inozemstvu. Masovnost manifestacije angažirala je sve televizijske kuće socijalističkih republika i autonomnih pokrajina federacije pri čemu je svaka, s obzirom na dotadašnje iskustvo, bila zadužena za određena sportska borilišta. Na temelju ugovora za nabavku opreme u vrijednosti od 12 milijuna dolara, prema riječima Dubravka Šarića, rukovoditelja Operativnog odbora JRT-a za radio-televizijsko pokrivanje Univerzijade, "elektronska tehnologija dat će novu draž sportskim prijenosima pa će gledaoci u prijenosima s Univerzijade vidjeti zamrzavanje slike, ponavljanje, pokazivanje detalja...". Drugi program, koji je bio u potpunosti podređen Univerzijadi, osim izravnih sportskih prijenosa prikazivao je i dnevne sažet-

⁵⁷ *Isto.*

⁵⁸ Z. ABRAMOVIĆ, "Oprez prema amaterima", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 19.

⁵⁹ Mladen JERGOVIĆ, "Devet zvijezda Univerzijade", *Start*, br. 482, 11. VII. 1987., 65.-70.

⁶⁰ "Sve medalje Univerzijade", *Vjesnik*, br. 14316, 21. VII. 1987., 8.

ke te mnoge dokumentarne i zabavne emisije posvećene njoj.⁶¹ Za dugoročne potrebe Radio-televizije Zagreb (RTZ) izgrađeno je novo zdanje u kojemu je bio smješten Međunarodni radio-televizijski centar pri čemu je u RTV-pool-u napravljena podjela na radijski i televizijski dio. Taj novi televizijski dom bio je najveći dobitak za RTZ koji je nakon Univerzijade omogućio okupljanje svih do tada razbacanih njezinih sastavnih dijelova. Osim toga, RTZ-u je za potrebe proizvodnje i distribucije programa Univerzijade odobreno 7 milijuna dolara za opremu.⁶²

Postojala je osnovna podjela televizijskog programa na program za Jugoslaviju i za svijet od kojih je prvi prikazivan u dvije varijante: za hrvatsko i srpsko govorno područje te program na jezicima ostalih naroda i narodnosti (slovenskom, makedonskom, mađarskom i albanskom).⁶³ Međunarodni program za strane televizijske kompanije proizvodio se i emitirao neovisno o programu za JRT, a prenosio se, za razliku od "redovne" televizijske mreže, suvremenim kablovskim putem pri čemu se za TV-prijenos prijavilo 436 zemalja.⁶⁴

Press-služba funkcionirala je preko 17 press-centara s akreditiranih 1.882 novinara od kojih je bilo 403 iz inozemstva, ponajviše iz Kine, SSSR-a, Republike Koreje i Italije. Projekt press-službe organiziralo je preko 500 novinara i ostaloga stručnog i pomoćnog osoblja iz cijele federacije (*Borba*,⁶⁵ *Delo*, *Dnevnik*, *Novi list*, *Oslobođenje*, *Politika*, *Tanjug*, *Vjesnik*, RTZ te novinari iz gradova suorganizatora). Tiskano je i preko 200 brojeva press-biltena, 20 brojeva službenoga glasila Univerzijade "Zagreb '87.", a Sektor za informiranje i propagandu u pripremnom razdoblju objavio je više od 50 propagandnih biltena. U svrhu promocije igara realizirano je više promotivnih filmova i preko stotinu vrsta različitih tiskanih materijala, a samih promocija i prezentacija u zemlji i inozemstvu bilo je više od 300.⁶⁶

Spomenuti Centar za automatsku obradu podataka radio je bez prekida, a cijeli je sustav funkcionirao s 850 terminala uz laserske printere i radiorelejne veze koje su ustupili PTT i JNA. U sektoru za elektroniku radilo je približno tisuću volontera na poslu elektroničkog pokrivanja igara, a umjesto klasič-

⁶¹ D. NEMEC, "Zagi želi program cijeli", *Studio*, br. 1199, 27. III. 1987., 20.-21.

⁶² ISTI, "Projekt Zagi", *Danas*, br. 281, 7. VII. 1987., 73.

⁶³ D. ČOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", 152. Ukupno je emitirano 122 sata i 59 minuta programa za hrvatsko i srpsko govorno područje, oko 16 sati programa s 88 komentara na jezicima naroda i narodnosti izvan hrvatskoga i srpskoga govornog područja te 81 sat i 20 minuta multi-programa za međunarodne televizijske kompanije. U RTV press-centru bilo je akreditirano 353 novinara i komentatora iz zemlje i svijeta te 1.158 ostalih radnika RTV-organizacije iz cijele zemlje.

⁶⁴ "Kablovski prijenos", *Vjesnik*, br. 14309, 14. VII. 1987., 10.; "TV-prijenosi 436 zemalja", *Borba*, br. 189, 8. VII. 1987., 9.

⁶⁵ B. M., "Otvoren *Borbin* press-centar", *Borba*, br. 187, 6. VII. 1987., 10. *Borbin* press-centar otvoren je prvi od 17 centara 5. srpnja 1987. godine.

⁶⁶ D. ČOSIĆ, "XIV. studentske sportske igre-Univerzijada 1987.", 152.

nih telefonskih linija koristio se suvremeniji sustav, tzv. YUPAC.⁶⁷ Nekoliko nabrojanih činjenica pokazatelji su ukupne modernizacije zbogprodiranja elektroničke tehnologije u život svakog pojedinca.

Promidžba Jugoslavije pozitivnom politizacijom

Veličina i značaj Univerzijade bili su jedinstvena prilika za promidžbu Jugoslavije i širenje njezina ugleda u svijetu. Pozitivna politizacija te manifestacije, kao pozitivnoga političkog činioca, lako se da iščitati iz izjava političkih dužnosnika republike i federacije kao i uglednih gostiju. Težnja za procesom homogenizacije bila je vidljiva u pokušajima povezivanja Univerzijade, Zagreba i Jugoslavije poveznicom zajedništva. Izjavama "To je naš grad, to je naša Univerzijada, to je naša zemlja" postojala je želja za istapanjem pojedinca u masi i zamjenjivanjem individualnosti zajedništvom, čime je stvorena težnja za općejugoslavenskom solidarnosti u organizaciji.⁶⁸

U jednoj izjavi Berislava Badurine politička promidžba preko Univerzijade na najbolji je način pridonijela daljnjoj afirmaciji Jugoslavije u svijetu. Njezina vrijednost bila je to veća "što Univerzijada pada u vrijeme kad je Jugoslavija suočena s ne malim problemima, kad joj baš ne cvjetaju ruže". Iznimnu zahvalu za pomoć u toj vrsti promidžbe Badurina je dao brojnim diplomatskim i konzularnim predstavništvima u svijetu koji su zapravo pokazali kako "Jugoslavija nije zemlja koja životari na rubu propasti i koju treba pogledati dok još nije propala".⁶⁹ Najveću zahvalu diplomatskoj službi za promoviranje Univerzijade dao je i Josip Vrhovec ističući pritom nerazdvojnost efikasnosti demokracije i samoupravljanja kao potrebu visokog stupnja društvene organiziranosti i odgovornosti. Tim se činom Vrhovec suprotstavio izjavama onih koji su samoupravljanje shvaćali kao stihiju i anarhiju, a organizaciju Univerzijade u vrijeme krize neprimjerenim činom. Ističući razumijevanje federacije te svih socijalističkih republika i autonomnih pokrajina, iznio je i "nastojanje da se u svim sredinama Univerzijada prikaže kao zajednička stvar".⁷⁰ Pred samo otvaranje igara Vrhovec je istaknuo Univerzijadu kao "značajan korak u afirmaciji nezavisne i nesvrstane politike SFRJ koju je trasirao Tito", demantirajući njezinu negativnu politizaciju te ističući njezin doprinos kretanjima u svijetu. Jugoslavija je "otvorena zemlja, novi koncept svjetske suradnje je vrlo širok, univerzalan i nesvrstan".⁷¹ Vezujući se za brojnost zemalja sudionica, Lazar

⁶⁷ Z. PETROVIĆ, "Univerzijada, Inside story", *Start*, br. 483., 25. VII. 1987., 48.

⁶⁸ "Znamo se igrati", *Studio*, br. 1216, 24. VII. 1987., 18.-19.

⁶⁹ V. MIŠKOVIĆ, "Univerzijada bez negativne politizacije", *Sprint*, br. 111 (545), 19. III. 1987., 16.-17.

⁷⁰ N. PAVIĆ, "Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 2.-3.

⁷¹ "Sport za mir", *Vjesnik*, br. 14302, 7. VII. 1987., 8.

Mojsov, tadašnji predsjednik Predsjedništva SFRJ, istaknuo je "velik ugled koji u svijetu uživa Jugoslavija kao zemlja mira i dobre međunarodne suradnje".⁷²

Pozitivni politički potezi prema uglednim gostima Univerzijade, kao što su dodjeljivanje titule počasnoga građanina ili počasnog doktorata, bili su stereotip koji se provodio i na Univerzijadi. Tako je Primo Nebiolo promoviran u počasnog doktora znanosti na Sveučilištu u Zagrebu na području sporta, a generalni sekretar UN-a, Pérez de Cuéllar, na svečanoj sjednici Gradske skupštine proglašen je počasnim građaninom grada Zagreba. Naime, radi odluke da se petmilijarditi stanovnik Zemlje rodi upravo u Zagrebu, Pérez de Cuéllar, kao veleposlanik mira, posjetio je Zagreb kako bi bio prisutan njegovu rođenju i koncertu održanom u njegovu čast u novoizgrađenoj Ciboninoj dvorani.⁷³ Primo Nebiolo istaknuo je organizaciju Univerzijade kao veliki i uspješni propagandni potez Jugoslavije koji joj je omogućio da postane poznatija i cjenjenija. "Mnogi nisu svjesni snage sporta, ali Jugoslavija jest i uvjeren sam da je Jugoslavija i preko sporta dobila mnoge simpatije i probudila interes u svijetu", izjavio je Primo Nebiolo pred zatvaranje igara.⁷⁴

Službenu simboliku Univerzijade, uz vjevericu Zagi kao maskotu, činio je i stilizirani lik sportaša koji širi ruke u skoku pobjedničke radosti u obliku slova Y "premda obrisi njegovog tijela ocrtavaju i slovo U".⁷⁵ Upravo taj stilizirani lik našao se u negativnim političkim konotacijama budući da su znakovi na dotadašnjim Univerzijadama redovito slijedili stilizirano slovo U kao dio službenog znaka FISU-a. Zbog koincidencije, odnosno mogućeg povezivanja simbola U s ustaštvom, donesena je odluka o stiliziranju slova Y, kao početnog slova zemlje organizatora, uz prihvaćanje slova U kao službenog znaka FISU-a. Budući da se simbol, prema riječima Berislava Badurine, "jedne velike manifestacije poklopio sa simbolom nekih ružnih momenata iz naše povijesti... slovo U izbacili [smo] iz obilježja koje smo mi izradili, znak Univerzijade '87 lišili smo tog slova".⁷⁶

"Svijet mladih za svijet mira"

Osnovno geslo pod kojim se održavala Univerzijada glasilo je "Svijet mladih za svijet mira" što se, uz pozitivnu politizaciju manifestacije te veličanje sportskih rezultata i kulturnih događaja, provlačilo u medijima. Prilikom

⁷² "Doprinos ugledu naše zemlje", *Vjesnik*, br. 14304, 9. VII. 1987., 1.

⁷³ "Primo Nebiolo počasni doktor", *Vjesnik*, br. 14303, 8. VII. 1987., 8.; "Pérez de Cuéllar u Zagrebu", *Vjesnik*, br. 14306, 11. VII. 1987., 1.; "Poruka mira iz grada radosti čitavog svijeta", *Vjesnik*, br. 14307, 12. VII. 1987., 1.; "Koncert za najmlađeg stanovnika svijeta", *Vjesnik*, br. 14307, 12. VII. 1987., 3.

⁷⁴ "Fantastično", *Vjesnik*, br. 14313, 18. VII. 1987., 5.

⁷⁵ *Bulletin, Univerzijada '87.*, br. 1, 1.

⁷⁶ V. MIŠKOVIĆ, "Univerzijada bez negativne politizacije", *Sprint*, br. 111 (545), 19. III. 1987., 16.-17.

otvaranja Cibonine dvorane Zagreb je bio spomenut kao trenutno središte svijeta "sav u zagrljaju zastava, u bratstvu naroda kroz sport".⁷⁷ Javnu poruku mira izrekao je Lazar Mojsov u svom govoru na svečanom otvorenju ističući impresivan broj zemalja sudionica kao "pozitivan znak jačanja povjerenja među narodima i želje da zajednički gradimo svijet bolje i sigurnije sutrašnjice". Zatim je sljedećom rečenicom proglasio igre otvorenima.⁷⁸ Govor Josipa Vrhovca na otvorenju istaknuo je važnost razumijevanja i zbližavanja mladih čitavog svijeta. Osvrnuvši se na geslo mira, Vrhovec je, misleći na cjelokupnu političku situaciju u svijetu, ali i zemlji, govor završio riječima: "Mir i razumijevanje među ljudima upravo je ono što je danas najpotrebnije cijelom čovječanstvu."⁷⁹ Na Glavnoj skupštini FISU-a, 5. i 6. srpnja, Vrhovec je istaknuo optimizam i nadu kako "u današnjem svijetu i nije sve tako bremenito političkim konfrontacijama i oružanim sukobima". Držeći se gesla Univerzijade, naglasio je vjeru u bolju budućnost s više sigurnosti i povjerenja, temeljenu na mladima.⁸⁰ Došavši u Zagreb u povodu rođenja petmilijarditog stanovnika na Zemlji, Péres de Cuéllar je na koncertu u čast tek rođenog Mateja Gašpara poslao poruku mira sa željom suradnje među narodima te bratske pomoći siromašnima i nerazvijenima. "Načela slobode, pravednosti, društvenog i ekonomskog progresa i mira koja su stoljećima nadahnjivala Zagreb istovremeno su i načela Ujedinjenih naroda", razlozi su njegove misije kao predstavnika UN-a u funkciji veleposlanika za mir.⁸¹ Unatoč isticanjima poruka mira i tolerancije, bile su izražene izravne ili neizravne političke netrpeljivosti. Tako je reprezentacija Kanade tražila odvojen smještaj od reprezentacije SAD-a, a predstavnici Kuvajta i Indonezije odbili su okršaje sa sportašima Izraela kako ne bi izgubili od smrtnog neprijatelja.⁸²

Zaključak

Zagrebačka Univerzijada bila je najveća sportska manifestacija koju je Zagreb ikada do tada organizirao. Održavajući se pod geslom "Svijet mladih za svijet mira", u 12 dana trajanja na njoj je sudjelovalo ukupno 128 reprezentacija u 10 pojedinačnih i ekipnih sportova.

Osim propagiranja ideje mira, Univerzijada je stvorila idealnu promidžbu zemlji organizatoru u vrijeme proživljavanja političke i gospodarske krize. Bogatim kulturnim programom, koji je u dobroj mjeri zasjenio sportske doga-

⁷⁷ Jovan HOVAN, "Zagreb u Zagrljaju zastava", *Vjesnik*, br. 14297, 1. VII. 1987., 8.

⁷⁸ "Otvorena Univerzijada '87.", *Vjesnik*, br. 14304, 9. VII. 1987., 1.

⁷⁹ "Širom otvorena vrata Zagreba", *Vjesnik*, br. 14304, 9. VII. 1987., 8.

⁸⁰ "Sportsko srce na dlanu", *Borba*, br. 187, 7. VII. 1987., 1.

⁸¹ G. J., "Osjećam privrženost Zagrepčana za mir i suradnju u svijetu", *Vjesnik*, br. 14307, 12. VII. 1987., 3.

⁸² Z. PETROVIĆ, "Univerzijada, Inside story", *Start*, br. 483, 25. VII. 1987., 59.

đaje, Univerzijada je proglašena najuspjelijom u dotadašnjoj povijesti. Ipak, najveću dobit, zbog čega je i prihvaćena organizacija jedne takve manifestacije, dobio je Zagreb sa širom okolicom. Unatoč krizi i inflaciji, grad organizator doživio je infrastrukturnu renesansu za koju bi mu u normalnim uvjetima trebalo više desetljeća.

U tadašnjem tisku, kao i među brojnim svjedocima toga vremena, sačuvani su subjektivni dojmovi o Univerzijadi, izrečeni s različitih stajališta. Kao simbolični epilog iznijet ćemo fragment iz intervjua s Josipom Vrhovcem iz koje se posredno vidi osnovna bit te manifestacije: "Univerzijada nije potrošna niti antiprivredna investicija. Ako želimo vrhunsku produktivnost, onda moramo znati da se ona ne zasniva samo na stručnom znanju, nego i na određenoj razini kulturno-civilizacijskog razvoja."⁸³

SUMMARY

UNIVERSIADE '87 – A SECOND ILLYRIAN RENAISSANCE

Between 8 July and 19 July, 1987, the World University Games were held in Zagreb. Universiade '87 resulted in various long-term benefits for the city. Despite the fact that it occurred at a time of economic and political crisis in the former Yugoslavia, Zagreb experienced a renewal of urban infrastructure. With wide media coverage and a rich cultural programme, Universiade offered and excellent opportunity to promote not only Zagreb and Croatia, but also Yugoslavia. Primarily as a cultural event, Universiade '87 is considered the largest sporting event ever held in Croatia.

Key words: Universiade, Zagreb, Students' Sport Games, Cultural Manifestations, Political Use of Sport Games, Security of the Sport Games, Political and Economical Crisis, Urban Reconstruction

⁸³ N. PAVIĆ, "Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik", *Vjesnik*, br. 14300, 5. VII. 1987., 2.-3.